

حاشیه بر حکم

دانشگاه پیام نور

مرکز مشهد

پایان نامه کارشناسی ارشد :

رشته الهیات

گرایش:

فقه و مبانی حقوق

عنوان:

بررسی قوانین منابع طبیعی و احیای اراضی موات

در فقه و حقوق ایران

استاد راهنما:

دکتر احمد علی هاشمی

استاد مشاور:

دکتر احمد فدوی بنده قرایی

نگارنده:

حسین سالمی زو

ماه خرداد سال ۱۳۹۷

ب

دانشگاه پیام نور
مرکز مشهد
پاسدانی

تاریخ: ۱۳۹۷/۳/۲۰

شماره: ۱۳۹۶/۲۹۸۱

پیوست: ۱

صور تجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

آقای: حسین سالمی زو

دانشجوی رشته الهیات گرایش فقه و مبانی حقوق

به شماره دانشجویی ۹۰۰۰۱۵۹۹۰

تحت عنوان:

بررسی قوانین منابع طبیعی و احیای اراضی موات در فقه و حقوق ایران

جلسه دفاع پایان نامه کارشناسی ارشد نامبرده با حضور هیات داوران در مورخ تاریخ: ۱۳۹۷/۰۳/۲۰ ساعت ۱۰ صبح در محل مرکز مشهد برگزار و پس از ارزیابی پایان نامه مذکور به شرح زیر ارزیابی گردید.

نمره نهایی	دستاوردهای پژوهشی *	دفاع بر مبنای ۱۸	
		۱۷٫۵	به عدد
		هندسه رتبه ۱	به حروف
		درجه ارزشیابی	

امضاء	محل خدمت	مرتبه دانشگاهی	نام و نام خانوادگی	هیات داوران
	پیام نور مشهد	استادیار	دکتر اعظم امینی	استاد داور
	پیام نور مشهد	استادیار	دکتر احمدعلی هاشمی	استاد راهنما
	پیام نور مشهد	استادیار	دکتر احمد فدوی	استاد مشاور
	پیام نور فریمان	استادیار	دکتر محسن سیرغانی	نماینده تکمیلی

نمره نامبرده بر اساس بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های مربوط به دستاوردهای پژوهشی مستخرج محاسبه و در تاریخ ۱۳۹۷/۳/۲۰ نهایی شده است.

نام و امضای کارشناس پژوهشی مرکز مشهد

* نمره دستاورد پژوهشی برابر دستورالعمل مربوط به مهلت مقرر پس از دفاع تعیین شده و توسط کارشناس پژوهشی محاسبه و نمره نهایی اعلام می گردد.

مشهد، بولوار معلم - معلم ۷۱ - صندوق پستی ۴۳۳ - ۹۱۷۳۵

نشانی الکترونیکی: info@pnu.ac.ir

تلفن: ۰۵۱۱-۸۶۸۳۹۰۰ (خط ۲۰) | نمابر: ۰۵۱۱-۸۶۸۳۰۰۱ | نمابر دبیرخانه: داخلی ۵۷۹

تعهد نامه اصالت رساله/پایان نامه

اینجانب حسین سالمی زو دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته تخصصی در رشته الهیات که در تاریخ ۱۳۹۷/۰۳/۲۰ از رساله/پایان نامه خود تحت عنوان بررسی اهمیت حفظ منابع طبیعی و احیای اراضی موات در فقه و حقوق ایران با کسب نمره ۱۷/۵ دفاع نموده ام، بدینوسیله متعهد می‌شوم.

(۱) این رساله/ پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاورهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان‌نامه، کتاب، مقاله و .....) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوط ذکر و درج کرده‌ام.

(۲) این رساله/پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین‌تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

(۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره‌برداری اعم از چاپ مقاله، کتاب، ثبت اختراع و ..... از این پایان‌نامه/رساله را داشته باشم، با ذکر نام استادان راهنما و مشاور و درج نام دانشگاه پیام نور اقدام خواهم کرد.

(۴) چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب حقوقی ناشی از آن را می‌پذیرم و همچنین دانشگاه پیام نور مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار کند و در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام هیچ‌گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی : حسین سالمی زو

سپاسگزاری:

سپاس و ستایش ویژه پروردگار جهانیان و سلام و درود فراوان بر سرور عالمیان پیامبر آخر الزمان، رسول آب و آئینه حضرت محمد مصطفی (صلی الله علیه و آله و سلم) و خاندان پاک او به ویژه حضرت علی بن موسی الرضا (ع) که این حقیر سال ها خوشه چین خرمن دانش از خوان پر برکت این امام بزرگوار بوده ام .

برخود لازم می دانم از زحمات اساتید عالی قدر خصوصا جناب دکتر هاشمی، جناب دکتر فدوی و سرکار خانم دکتر امینی که اینجانب در طول نگارش این پایان نامه از راهنمایی ها و مشاوره های بی دریغ ایشان برخوردار بوده ام ، تشکر و قدردانی نمایم.

و با تقدیر و تشکر از پدر و مادر دلسوز و همسر فداکارم که در طول سالهای تحصیل و همچنین نگارش این پایان نامه زحمات فراوانی را متحمل شدند.

تقدیم به:

حضرت صاحب الزمان، قطب عالم امکان، ذخیره دوران

حضرت حجت بن الحسن العسكري

عجل الله تعالی فرجه الشریف .

فهرست مطالب

آ.....	فهرست مطالب
۱.....	مقدمه
۳.....	الف : بیان مساله
۴.....	ب :پیشینه تحقیق
۴.....	ج : سوالات
۵.....	د : فرضیه ها
۵.....	ه : روش تحقیق
۶.....	و : ساختار تحقیق
۷.....	فصل اول: شناخت موضوع
۸.....	مبحث اول: انفال
۸.....	گفتار اول : معنا و ماهیت انفال
۸.....	بند اول :انفال در لغت و اصطلاح
۱۰.....	بند دوم : انفال در آیات و روایات
۱۳.....	بند سوم : انفال در لسان فقهای امامیه
۱۵.....	بند چهارم : انفال از دیدگاه اهل سنت
۱۶.....	گفتار دوم : تفاوت انفال با غنیمت و فی
۱۶.....	بند اول : تفاوت انفال با غنیمت
۱۷.....	بند دوم : تفاوت انفال با فی ء
۱۸.....	بند سوم : وجه اشتراک این سه مفهوم
۲۰.....	گفتار سوم : اقسام انفال و موارد مصرف آن
۲۰.....	بند اول : اقسام انفال
۲۲.....	بند دوم : موارد مصرف انفال(غنیمت)
۲۴.....	گفتار چهارم : حکم تصرف در انفال

۲۴	بند اول : حکم تصرف شیعیان.....
۲۵	بند دوم : حکم تصرف غیر شیعیان.....
۲۶	مبحث دوم : منابع طبیعی.....
۲۶	گفتار اول: معنا شناسی منابع طبیعی.....
۲۷	بند اول: معنای لغوی منابع طبیعی.....
۲۷	بند دوم: معنای اصطلاحی منابع طبیعی.....
۲۸	گفتار دوم - تقسیم بندی منابع طبیعی.....
۲۸	بند اول: ثروت های ملی.....
۲۸	بند دوم: منابع طبیعی.....
۳۰	گفتار سوم: تولید و بهره وری در اسلام.....
۳۰	بند اول : انواع ثروت.....
۳۱	بند دوم : نظریه اسلام در توزیع ثروت.....
۳۳	گفتار چهارم : منابع طبیعی تولید.....
۳۳	بند اول : زمین.....
۳۳	بند دوم : مواد اولیه زمین.....
۳۴	بند سوم : آبهای طبیعی.....
۳۶	بند چهارم : اربعاء و نطاف.....
۳۶	بند پنجم : سایر ثروت های طبیعی.....
۳۸	گفتار پنجم : منابع طبیعی در آیات و روایات.....
۳۸	بند اول : منابع طبیعی در ساحت آیات.....
۴۶	بند دوم : منابع طبیعی در لسان روایات.....
۵۱	گفتار ششم : مراتع و جنگل ها.....
۵۱	بند اول : مراتع.....
۵۲	بند دوم : جنگل ها.....
۵۳	مبحث سوم - اراضی موات.....
۵۴	گفتار اول: معنا شناسی.....

بند اول: موات در لغت و اصطلاح.....	۵۵
بند دوم: موات از دیدگاه فقهاء.....	۵۵
گفتار دوم: مفاهیم حقوقی اراضی و انواع زمین	۵۹
بند اول: انواع زمین.....	۵۹
بند دوم: اقسام مفاهیم حقوقی اراضی.....	۶۰
مبحث چهارم: محیط زیست.....	۶۳
گفتار اول: معنا و مفهوم محیط زیست.....	۶۳
بند اول: معنای لغوی محیط زیست.....	۶۴
بند دوم: معنای اصطلاحی محیط زیست.....	۶۵
بند سوم: تعریف حقوقی محیط زیست.....	۶۵
بند چهارم: اخلاق محیط زیست.....	۶۵
گفتار دوم: نگرش معنوی به محیط زیست.....	۶۶
بند اول: آیات.....	۶۹
بند دوم: روایات.....	۶۹
گفتار سوم: نهی از تخریب محیط زیست در اسلام.....	۷۲
بند اول: مصادیق افساد فی الارض در فقه.....	۷۳
بند دوم: حرمت تخریب محیط زیست در فقه.....	۷۴
مبحث پنجم - تعریف قانون و حقوق.....	۷۷
گفتار اول: تعریف قانون.....	۷۹
گفتار دوم: طبقه بندی قوانین.....	۷۹
گفتار سوم: تعریف حقوق.....	۸۰
گفتار چهارم: تقسیمات علم حقوق.....	۸۰
گفتار پنجم: فرق حقوق و قانون.....	۸۱
نتیجه گیری:.....	۸۲

فصل دوم : اهمیت حفظ منابع طبیعی و احیای اراضی موات در فقه و حقوق ایران.....۸۳

مبحث اول : بررسی قوانین منابع طبیعی ۸۴

گفتار اول : منابع طبیعی در قانون اساسی ۸۴

بند اول : اهمیت منابع طبیعی در قانون اساسی ۸۴

بند دوم : بررسی اصول قانون اساسی مرتبط با منابع طبیعی ۸۴

گفتار دوم : منابع طبیعی در قوانین عادی ۸۵

بند اول: قانون ملی شدن جنگل‌های کشور.....۵۹

بند دوم : قانون تعیین تکلیف اراضی اختلافی.....۸۹

بند سوم : قانون حفظ و گسترش فضای سبز.....۹۰

بند چهارم: قانون حفظ و حمایت از منابع طبیعی و ذخایر جنگلی کشور.....۹۳

مبحث دوم : احیای اراضی موات در حقوق و قوانین ایران.....۹۵

گفتار اول : چگونگی احیاء و تملک اراضی موات.....۹۶

بند اول : شرایط احیاء.....۹۶

بند دوم : احکام احیاء.....۹۷

بند سوم : ملاک در صدق احیاء.....۹۸

بند چهارم : مالکیت احیاکننده.....۹۹

گفتار دوم : تملک اراضی موات با احیاء.....۱۰۱

بند اول : شرایط تملک اراضی موات.....۱۰۱

بند دوم : مرجع تشخیص.....۱۰۱

بند سوم : مالکیت اراضی موات.....۱۰۲

بند چهارم : چگونگی و نحوه مالکیت.....۱۰۳

نتیجه : ۱۰۹

منابع و مأخذ.....۱۱۱

منابع عربی.....۱۱۱

منابع فارسی.....۱۱۴

چکیده:

منابع طبیعی و محیط زیست یک ودیعه الهی است که خداوند در اختیار جانشین خود یعنی انسان قرار داده تا از آن به نحو عاقلانه و در جهت رفاه و آسایش خود استفاده نماید. از مهمترین منابع طبیعی می توان به آب و هوا و زمین اشاره کرد که باید به نحو مطلوب از آن استفاده کرد.

در منابع اسلامی ما چه در قران و چه در روایات و همچنین سیره معصومین علیهم السلام نهی شده از تخریب و آلوده نمودن محیط زیست. و تشویق و ترغیب شده به حفظ و آبادانی و استفاده بهینه از منابع خدادادی و طبیعی. بنابر این طبق منافع فقه اسلام، تخریب و آلوده کردن این محیط پیرامونی حرام است. و اگر کسی باعث تخریب و آلودگی آب و محیط زیست شود، باید خسارت های ناشی از آن را بپردازد و در صورت تعدی مجازات شود. به همین خاطر قانونگذاران قوانین خوبی در جهت حفظ و حراست از این میراث الهی و استفاده بحق و عادلانه از این منابع سرشار وضع نموده اند که ما در این خصوص مطالبی را جمع آوری نموده ایم شاید مرهمی باشد بر تن زخمی و آسیب دیده منابع طبیعی و اراضی خدادادی که به انسان ها به ارث رسیده است، ولی با تاسف ما میراث داران خوبی نبوده ایم.

مقدمه

آن هنگام که خداوند جهان را خلق نمود آنهم با این گستره و گستردگی، و آن هنگام که انسان را خلق کرد و از روح خویش در او دمید و در مقابل چشم تمام موجودات او را خلیفه و جانشین خود خواند بر همگان ثابت شد که این بشر دو پا نور چشمی است. پس از آن انسان را مخاطب قرار داد که از این نعمت ها استفاده کن ولی اسراف و زیاده روی ننما.

اینک بر ماست که حق جانشینی را به خوبی بجا آریم و از این منابع سرشار و غنی و مجانی اطراف ما که موهبتی است الهی و در اختیار بشر باید به نحو عاقلانه استفاده نماییم. با توجه با اینکه منابع طبیعی مهمترین ودیعه پروردگار برای بقاء انواع موجودات زنده از جمله انسان است، نباید آن را نابود کنیم. بشریت اکنون دوران طفولیت را پشت سر می گذارد و زندگی با شکوهی را در پیش رو دارد. با تخریب و آلودگی محیط اطراف خویش نسل خود را منقرض نگردانیم. بی شک این منابع متعلق به همه بوده؛ برای بقای نسل و زندگی گوارا باید به حفظ و عمران و عدم آلودگی آن اندیشید. و این وظیفه انسانی، اجتماعی، اخلاقی و مذهبی همه افراد جامعه است تا در حفاظت و عمران آن بکوشند و سلامتی آن را تامین کنند. مسلماً محیط زیست ناسالم، می تواند خطرات جبران ناپذیری بر سلامت روحی و جسمی انسان داشته باشد. از این رو برای حفاظت از این گنجینه الهی باید آگاهی مردم و نگرش معنوی به طبیعت، توجه رهبران جامعه به عمران و آبادانی و مسوولیت های انسان در برابر حفظ و حراست از این منابع عظیم و در دسترس، در سیاست های خرد و کلان اقتصادی و فرهنگی برنامه هایی صورت پذیرد و در حوزه قانونگذاری، اصول قانونی استوار با ضمانت اجرایی تمام، وضع شود. لذا توجه همگان را به حدیثی گرانبها جلب می نمایم.

امام صادق علیه السلام می فرمایند: "هیچ نقطه ای از کره زمین برای سکونت و زندگی مطبوع

مناسب نیست مگر به سه چیز"

۱- هوای پاک و خوش

۲- آب فراوان و گوارا

۳- زمین حاصلخیز

و خوشبختانه لطف الهی مرا نصیب گشته که در منطقه ای می زییم بسیار شبیه به فرمایش امام صادق (ع) .
لذا بر آن شدم به جهت علاقه وافر و دلبستگی شدید به موطن پیرامونی خویش موضوع تحقیقات خویش را
بررسی اهمیت حفظ منابع طبیعی و احیای اراضی موات دز فقه و حقوق ایران قرار دهم شاید از این رهگذر
قدمی در راه حفظ و حراست از این منابع سرشار خدادادی برداشته باشم.

چرا که من !!!

از دل طبیعت بی کران الهی آمده ام.

از میان مراتع و سبزه زارها و دشت های بی ریای انگ ، از کنار کوههای سر به فلک کشیده رشته کوه با
صلابت هزار مسجد آمده ام.

آمده ام تا سلام چشمه سارهای زلال و گوارا و آبشارهای غرور انگیز ارتکنند و رودخانه ء خروشان و
جاری در دامان طبیعت سرود را به شما برسانم .

آمده ام تا رایحه خوش گل های شقایق و گل پونه ها و کاکوتی های تپه های قره سو را به شما تقدیم
نمایم.

من مامورم!!!

ماموریت دارم تا گلایه ء ارس های قطع شده و سوزانده شده و در حال انقراض هزار مسجد را به گوش
دلسوزان طبیعت برسانم.

ماموریت دارم تا ناله بوته های گون و درختچه های بی پناه که مورد هجوم بی رویه این انسان ناسی و رمه
های شبانه روزی شان قرار گرفته است فریاد زنم.

ماموریت دارم تا ضجه ء تاوه سنگ هایی که با شلاق بی رحمانه سنگ شکن های غول پیکر از جسم مادر
طبیعت آنهم بصورت سیری ناپذیرکننده میشود در بوق و کرنا کنم.

* آری من مامورم ، منی که شناسنامه خویش را گم کرده ام، چرا که هویت من آن چنار هزار ساله ای بود
که سالیان سال تاریخ وطنم را با خود یدک می کشید ، درخت تنومندی که در دل غار خود ، همچون

منزلی فاخر، مامن هر رهگذر بی خانمان و هر آهنگر و دوره گرد از گرد راه رسیده ای بود تا دمی در آن بیاساید.

موطنی که انواع پرندگان در آن لانه کرده و آواز نشاط سر میدادند، گویی به باغ پرندگان سر زده ای. اما صد حیف و آه و افسوس که چند سالی است به خاطر بی تدبیری عده ای نامسئول از بیخ و بن قطع شد و از میان ما رفت... گویی که فرهنگ و تمدن و نشاط و رونق وطنم را با خود برد. به امید آنکه روزی بیدار شویم و بیداری دهیم تا طبیعت مان بیدار باقی بماند. ان شالله.

و اما بعد

پایان نامه منتخب اینجانب با راهنمایی و مشاورت کارشناسانه اساتید معزز و دلسوز با موضوع: «بررسی اهمیت حفظ منابع طبیعی و احیای اراضی موات در فقه و حقوق ایران» به پایان رسید، اما این پایان راه نیست و ان شالله در آینده اگر عمری بود کامل تر خواهد شد. چرا که فقط کلام الهی کامل مطلق است و تمام برنامه های مورد نیاز بشر در آن وجود دارد. و هیچکس را یارای آوردن یک آیه مثل آن نیست.

* این تحقیق ضمن بیان مقدمه و هدف تحقیق و روش ها و فرضیه ها اینچنین موضوع را تشریح می کند که: منابع طبیعی و محیط زیست یک ودیعه الهی است که خداوند در اختیار جانشین خود یعنی انسان قرار داده تا از آن به نحو عاقلانه و در جهت رفاه و آسایش خود استفاده نماید.

از مهمترین منابع طبیعی می توان به آب و هوا و زمین اشاره کرد که باید به نحو مطلوب از آن استفاده کرد. در منابع اسلامی ما چه در قرآن و چه در روایات و همچنین سیره معصومین علیهم السلام تشویق و ترغیب شده به حفظ و آبادانی و امر شده است به استفاده بهینه از منابع خدادادی و طبیعی و همچنین نهی شده از تخریب و آلوده نمودن محیط زیست.

بنابر این طبق منافع فقه اسلام، تخریب و آلوده کردن این محیط پیرامونی حرام است. و اگر کسی باعث تخریب و آلودگی آب و محیط زیست شود، باید خسارت های ناشی از آن را بپردازد و در صورت تعدی مجازات شود.

به همین خاطر قانونگذاران قوانین خوبی در جهت حفظ و حراست از این میراث الهی و استفاده به حق و عادلانه از این منابع سرشار وضع نموده اند .

ما در این خصوص مطالبی را جمع آوری نموده ایم شاید مرهمی باشد بر تن زخمی و آسیب دیده منابع طبیعی و اراضی خدادادی که به انسان ها به ارث رسیده است، ولی با تاسف ما میراث داران خوبی نبوده ایم

همان گونه که می‌دانیم فقه اسلام پویا است. و اسلام کامل ترین دین هاست «الیوم اکملت لکم

دینکم»^۱ و در تمام جنبه‌های زندگی بشر، برنامه‌های خاص خود را ارائه کرده است «ولارطب و لایابس الا

فی کتاب مبین»^۲ از این رو به نظر می‌رسد می‌توان میان فقه و محیط زیست تعاملی نقش آفرین ایجاد کرد و

برای پیش برد فرهنگ سازی حفاظت محیط زیست از ظرفیت‌های نهفته در قرآن کریم و روایات معصومین

(ع) بهره برد. خواننده با مطالعه این پایان نامه در می‌یابد که توجه به حفظ و عمران محیط زیست امری

لازم و ضروری است که مورد نیاز همه موجودات زنده است.

این پایان نامه با استفاده از مراجع علمی گوناگون تهیه شده است. در این مقال ، بررسی اهمیت

منابع طبیعی و محیط زیست شامل انواع آن و تاثیر آب و محیط زیست بر حیات زیستی انسان، نگرش

معنوی و توجه رهبران جامعه به آن و حفظ منابع و محیط اطراف ما و نهی از تخریب و آلودگی آن و

مسئولیت‌های ناشی از تخریب و آلودگی آب و محیط زیست با استفاده از آیات و روایات و متون فقهی به

رشته تحریر درآمده است.

با توجه به این که مندرجات پایان نامه نمی‌تواند بی نقص و خالی از اشکال باشد، مسلماً از

انتقادات و نظرات استادان و صاحب نظران محترم استقبال می‌نمایم ، شاید ما نیز بتوانیم قدمی هر چند

---

۱ . مائده/۳.

۲ . انعام/۵۹.

کوچک در حفظ و حراست از این منابع بی کران و همچنین آگاهی دادن به مردم در جهت استفاده قانونمند و عادلانه از طبیعت برداشته باشیم.

الف : بیان مساله

منابع طبیعی یک ودیعه الهی است که خداوند در اختیار انسان قرار داده تا از آن به نحو عاقلانه استفاده نماید، با کمی دقت نظر می توان فهمید که ائمه معصومین علیهم السلام قرن ها پیش در این زمینه بیانات رسا و گهرباری داشته اند پس بر ماست تا با در کنار هم گذاشتن قوانین و روایات به اصولی دست پیدا کنیم تا بشود بهترین استفاده را از این منابع الهی که در اختیار ما قرار گرفته است ببریم بدون اینکه هیچ ضرری به منابع طبیعی و محیط زیست زده باشیم.

با یک نگاه گذرا به روایات و سیره معصومین علیهم السلام در می یابیم که چقدر نهی شده از تخریب و آلوده نمودن این منابع و محیط پیرامونی و تشویق و ترغیب شده به حفظ و آبادانی زیستگاه های بشری . بنابر این طبق قانون اسلام، تخریب و آلوده کردن آب و محیط زیست، حرام است و اگر کسی باعث تخریب و آلودگی محیط زیست شود، باید خسارت های ناشی از آن را بپردازد و در صورت تعدی مجازات شود.

توجه به آیات و روایات در مورد تشویق و ترغیب به حفظ و آبادانی و نهی از آلودگی آب و محیط زیست و همین طور توجه قانونگذاران به مساله منابع طبیعی ما را برآن داشت تا با در کنار هم گذاشتن این مطالب به هم کمک کنیم و علاوه بر رشد و بالندگی شخصی به رشد و تعالی اجتماعی و رسیدن به مدینه فاضله نیز کمک والایی داشته باشیم که اگر اینگونه شد سعادت بشری نیز دور از دسترس نخواهد بود .

ب : پیشینه تحقیق

با یک بررسی کوتاه در اوضاع کشورهای اسلامی خصوصاً کشور عزیزمان ایران در می یابیم که ما با وجود ثروت عظیم مادی و معنوی که اشاره شد نتوانسته ایم آنچنان که باید در سالیان گذشته خصوصاً دوران قبل از انقلاب پیشرفت و ترقی کنیم و این در حالی است که بستر لازم برای این کار مهیا بوده است یعنی هم نیروی کار جوان ، هم منابع طبیعی و ثروت و ذخایر فراوان و هم پشتوانه غنی فرهنگی ایرانی اسلامی که بر تارک تاریخ می درخشد.

اکنون این سوال به ذهن متبادر می شود که چرا کشورهای اسلامی که تا همین چند قرن اخیر طلایه دار علم و فرهنگ و ترقی بودند و مرزهای خود را تا قلب اروپا پیش برده بودند اینگونه خوار و ذلیل گشته و دچار بحران هویت و عقب ماندگی فرهنگی و اقتصادی و وابستگی شدید به دول خارجی شده اند؟ چرا با وجود این همه منابع طبیعی که هر کدامش حسرت کشوری است و کل آن حسرت جهانیان را برانگیخته است مثل زمین های مستعد کشاورزی ، محیط زیست بکر و بی نظیر، منابع طبیعی خدادادی ، معادن غنی و سرشار از نعمات الهی و ... اینقدر واردات بی رویه داریم ؟ چرا وابستگی شدید به فروش نفت داریم؟ چرا...

ج : سوالات

- چرا نوع بشر نیازمند حفظ و گسترش منابع طبیعی است ؟
- آیا دین اسلام خصوصاً قرآن در زمینه منابع طبیعی ورود کرده است و آیا راهکاری بیان کرده است؟
- سیره پیامبر و ائمه معصومین در مورد منابع طبیعی و احیاء اراضی موات چه بوده است؟
- آیا قوانین کافی برای استفاده از منابع طبیعی در کشور وجود دارد ؟
- آیا قانونگذاران برای احیاء اراضی موات راهکاری ارائه داده اند؟
- آیا تعارضی بین قوانین عدم استفاده از منابع طبیعی و احیاء اراضی موات وجود دارد؟
- آیا راه حلی برای رفع این تعارض وجود دارد؟
- علل عقب ماندگی کشورهای اسلامی خصوصاً در مباحث اقتصادی آنهم در این سده های اخیر چیست؟

- چرا جوامع اسلامی با وجود ثروت ملی فراوان در تنگنا هستند و جزء کشورهای جهان سوم هستند؟

د: فرضیه ها

- می توان گفت دین اسلام بعنوان کاملترین دین آسمانی دارای تئوری اداره انسان از مهد تا لحد است و در همه زمینه ها راهگشا بوده و پاسخ گوی تمام مشکلات زندگی دنیایی مردم و آبادانی آخرت آنها می باشد و قطعاً در مورد استفاده از منابع خدادادی که در کشور ما نیز به وفور دیده می شود بیانی دارد.

- می توان گفت پیامبر صلی الله علیه وآله و السلم و ائمه معصومین علیهم السلام در این زمینه راهکارهای خوبی چه در گفتار و چه در تقریر و عمل برای جامعه ارائه کرده اند.

- می توان گفت این مهم از دید قانون دور نمانده و مغفول واقع نشده است و در لسان قانونگذاران و فقهای دین خصوصاً علمای بزرگوار جهان تشیع نمونه های خوبی برای استفاده از منابع طبیعی و احیاء و بهره برداری از زمین های بایر در جهت تلاش و تولید برای رفاه خانواده و بهبود وضع معیشتی جامعه بیاناتی وارد شده است .

- می توان گفت بر طبق دستورات فقه اسلام حفظ محیط زیست بر هر فردی فرض است و همچنین در راستای زیبا سازی فضای زندگی و حفظ منابع طبیعی قوانینی وضع گردیده است و از آن طرف در لسان ائمه علیهم السلام احیاء اراضی موات (که خود مالک آن هستند) مباح شمرده شده است پس هر شخصی می تواند در این زمینه تلاش نماید .

ه: روش تحقیق

اطلاعات مورد نیاز برای پژوهش به روش کتابخانه ای جمع آوری شده و با بهره گیری از روش توصیفی و تحلیلی، این اطلاعات مورد پژوهش و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

آیات و روایات و متون فقه و قوانین موضوعه در این موضوع ، با تاکید بر این روش بررسی شده و داده‌ها و یافته‌های معتبر دانش‌های مرتبط با منابع طبیعی نیز مورد توجه جدی قرار گرفته و همین طور اقوال معتبر تفسیری و فقهی و تحلیل آیات و فقه مورد نظر بوده است.

و : ساختار تحقیق

واضح است که هر تحقیق و پژوهش نظام مند و مطلوب با استفاده از یافته‌ها و اطلاعات فراهم آمده از پژوهش‌های قبلی می‌کوشد تا نکات مبهم و باقی مانده را بررسی نماید و با ابتکار و نوآوری افق‌های جدیدی را در مساله مورد تحقیق بیان نماید. تحقق این هدف نیازمند برخورداری از منابع کافی می‌باشد.

امروزه موضوع «محیط زیست» نسبتاً جدید و نوپا است که فاقد منابع مورد نیاز است هرچند که منابع موجود نسبتاً پرشمار است اما بیشتر این منابع موضوع محور بوده و کمتر به بررسی عمیق زوایای یک مساله مطرح آنهم از باب فقهی اشاره دارد . و این مشکل تدوین پایان نامه حاضر را با چالش‌هایی روبرو نمود ولی با لطف پروردگار و راهنمایی اساتید برجسته ان شاء اله این مهم نیز قابل کنکاش خواهد بود.

فصل اول

شناخت موضوع